

Звонська Леся

Доктор філологічних наук, професор

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

<https://orcid.org/0000-0001-5361-3554>

e-mail: lesiazvonska@gmail.com

Рецензія на монографію: *Туренко В. Е. Рання грецька філософія: рефлексії про політику і право*. Київ: Дух і Літера, 2023. 608 с.

Загальні тенденції розвитку світової ноосфери все настійливіше звертають людство, виснажене техногенними «благами», до джерел людської цивілізації. Фундамент нашої цивілізаційної культури закладався ще в прадавні часи, особливе місце займає античний світ, вплив здобутків якого у різних сферах виразно простежується на всіх етапах розвитку європейської культури і вагомий до сьогодні. А творчі досягнення стародавніх греків є найважливішим ктїμα εἰς ἀεί духовного стану світу. Процес гуманітаризації суспільства та його розвою на новому рівні повинен розпочинатися із звертання до першоджерел політико-правової думки античності, на що і скероване перше в Україні монографічне дослідження з філософії досократиків доктора філософських наук, старшого наукового співробітника філософського факультету Київського університету Віталія Туренка, видане у знаковому гуманітарному видавництві «Дух і літера».

Фундаментальне дослідження Віталія Туренка, присвячено актуальній проблематиці антропоцентричної організації політико-правової картини світу у творах ранніх грецьких філософів та виконано у руслі наукових напрямів сучасної філософії, що мають інтеграційний характер. У книзі вперше подано і перекладено українською значний корпус політичних і юридичних трактатів піфагорійців та фрагментів праць Демокріта, Солона, Фрасімаха та інших авторів, що є цінним доробком у царині вітчизняних класичних студій антикознавства.

Ґрунтуючись на критичному аналізові широкого спектру першоджерел досократичних творів, автор подає логічну систему античного світогляду у парадигмі філософсько-правових уявлень про людину та її місце у суспільстві. Слід підкреслити, що ряд давньогрецьких мислителів взагалі вводяться вперше в Україні у наукові студії з античної філософії, що становить основою для подальших досліджень.

Перший розділ присвячено обґрунтуванню теоретико-методологічної бази дослідницького підходу до розгляду політико-правової проблематики в докласичній античній філософії, що формує доцільний і науково

довершений інструментарій роботи. Особливо важливим видається уникнення різного роду шаблонів, які склалися навколо ранньої грецької філософії у вітчизняній гуманітаристиці загалом, так і у викладанні курсів та спецкурсів з античної філософії, зокрема.

У другому розділі детально розглядається політичний і юридичний лексикон досократичних творів. Аналізується етимологія із залученням праїндоевропейських витоків, семантичний діапазон та його історичні зміни ключових лексем: *ἀρχή, δῆμος, δίκη, ἔθνος, θέμις, κράτος, λαός, νόμος, ὄχλος, πόλις*. На широкому мовному матеріалі демонструється ужитковість цих понять у діяхронії та в творах різних дискурсів, починаючи від епосу Гомера, у історіографії, починаючи від Геродота і до елліністичних істориків, у риторичній, починаючи від канону десяти аттичних ораторів і до християнської гомілії, у поезії та драматургії; і зрозуміло ж — у всьому часовому діапазоні античних філософських творів. І все це супроводжують рисунки, що унаочнюють парадигматичні та синтагматичні зв'язки цих лексем у більш ніж тисячолітній діяхронії.

Третій розділ знайомить читача з міфоепічними уявленнями греків про політику і право, що з огляду на етноментальність греків, *fas* та *nefas* їх суспільної поведінки, є значимим підґрунтям подальших наукових політико-правових рефлексій. Ґрунтуючись на найбільш новітніх досліджень з доробку Гомера і Гесіода, автор, розглядаючи означену проблематику розкриває дійсно фундаментальну значущість праць цих епічних авторів як для досократиків, так загалом античної культури.

Засновуючись на географічному принципові розгляду текстового матеріалу, у четвертому розділі аналізується політико-правнича думка семи мудреців та мислителів іонійського регіону (Епіменід, Ферекід, мілетці, Ксенофан, Геракліт); вперше на фрагментах творів детально досліджено політичні інвективи Ксенофана проти тиранії і гедонізму в суспільстві та першої в античності концепції про правильний державний устрій на думку Геракліта (ілюстрованої автором у вигляді схеми-піраміди).

Об'ємний п'ятий розділ обсягом у понад 150 сторінок експлікує західно-грецьку докласичну політичну думку, де вагоме місце займають піфагорійці, фрагменти політичних творів яких (Гіпподам, Діотоген, Екфант, Сфенід) та правничих (Архіт, Еккел, Залевк, Оккел, Харонд) уперше Віталієм Туренком перекладено українською мовою. До речі, усі тексти в монографії наведені білінгвою — давньогрецькою і українською, що підвищує наукову значущість й підтверджує точність і правильність їх коментувань. На оригінальних джерелах у цьому розділі розглядаються також твори елеатів, Емпедокла та медицина в контексті політики і права в працях Алкмеона і Гіппократа. Варто зазначити, що 23-ма схемами представлено не лише погляди мислителів за їхніми оригінальними творами, а й за потрактуваннями їхніх поглядів прихильниками чи супротивниками

античних часів; зокрема цікавою і промовистою є схема паралельного опису сюжету справедливої відплати в Зенона, Діодора, Елія, Тертулліана і Стобея.

Не менш розлогим є шостий розділ, присвячений концептуалізації політико-правової проблематики у філософів континентальної Греції. Аналізуються концепції Анаксагора, поради Архелая, політично-правова автономія у творах Демокріта; розглядаються постаті і твори представників першої софістики: критика демократії Антіфонтом, політичні промови Горгія, космополітичні погляди Гіппія, ідея суспільного договору за Лікофроном, концепція політичної чесноти Протагора, політико-етичні основи виборчої системи за Сократом, феномен політичної кризи у творах Фрасімаха, апологія демократії в Анонімі Ямвліха, дискусія про справедливе і несправедливе в анонімному трактаті «Подвійні міркування».

Завершує фундаментальну монографію бібліографічний список використаних першоджерел (300 позицій) та дослідницької літератури (майже 250 джерел). Концептуальність наукового аналізу, логічність і стрункість викладу, залучення практично всього, відомого на сьогодні науці, корпусу досократичної літератури переконливо підтверджують думки автора монографії. Монографія Віталія Туренка є вагомим внеском у сучасний новий напрямок *classical reception studies* не лише в Україні, а й у світовій науці. Це свого роду *vademecum* у 600 сторінок в історію становлення європейської політико-правової думки і підвалин нашого цивілізаційного континууму. Книга є цікавою і навіть необхідною для широкого кола фахівців: філософів, політологів, правників, істориків, класичних філологів і культурологів. Вітаємо автора, Віталія Едуардовича Туренка з новою науковою вершиною, а видавництво «Дух і літера» з новим інтелектуальним виданням.

Рецензія надійшла до редакції 10.10.23

© Звонська Л., 2023